

วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาในชุมชนออนไลน์

วิลาสินี พนานครทรัพย์
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
r_wilasinee@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นการนำเสนอการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา เข้ามาศึกษาและทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนออนไลน์ โดยสะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์จะถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของสนามออนไลน์ที่ไม่ได้อิงไปกับการเคลื่อนที่หรือฝั่งตัวของนักวิจัยในเชิงกายภาพ อย่างไรก็ตาม หลักการที่สำคัญและเป้าหมายของการศึกษาของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ยังคงวางอยู่บนฐานของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม ผู้เขียนทำการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องและงานวิจัยที่ประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาในฐานะเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลออนไลน์ ผ่านขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ การเลือกสนามของการศึกษา การเข้าสู่สนาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามออนไลน์ รวมไปถึงการสำรวจประเด็นข้อถกเถียงในเชิงจริยธรรมของการวิจัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่ออนไลน์

[วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 2 ปี พ.ศ. 2560]

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์วรรณา, ออนไลน์, วิธีการวิจัย, ชุมชนออนไลน์

Ethnographic methods in online communities

Wilasinee Pananankhonsab
Faculty of Sociology and Anthropology,
Thammasat University
r_wilasinee@hotmail.com

Abstract

This article demonstrates that, when studying online communities, techniques of ethnographic methods have to be modified. Although online ethnographies have not been based on the ideas of locality, these adaptations are still rooted in fundamental ethnographic principles. It examines a number of methodological texts and articles in which the Internet is shown to raise new issues for ethnographic methods. The article explains three main steps of conducting online ethnography - defining the field sites, making an entrance, and collecting online data. It also includes some discussion of research ethics in online ethnographic methods.

[Thammasat Journal, Volume 36 No.2, 2017]

Keywords: ethnography, online, methods, online communities

บทนำ

ความก้าวหน้าอย่างมากของเทคโนโลยีในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์มีความซับซ้อนและหลากหลาย สนามของนักวิจัยได้ขยายขอบเขตเข้าไปสู่การทำวิจัยในพื้นที่อินเทอร์เน็ตมากขึ้น ไม่เพียงแต่การทำวิจัยในเชิงปริมาณที่นิยมใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลเท่านั้น เรายังพบเห็นการทำวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนามออนไลน์ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography หรือ ethnographic research)¹ เป็นวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพรูปแบบหนึ่งที่ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทออนไลน์ แม้ยังมีข้อถกเถียงกันว่าวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาสามารถนำเสนอเรื่องราวของผู้คนในสนามออนไลน์ได้มากน้อยเพียงใด การเข้าไปคลุกคลีและใช้ชีวิตในโลกออนไลน์เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกสามารถทำได้อย่างไร รวมไปถึงการตั้งคำถามกับความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากอินเทอร์เน็ต แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าในยุคที่อินเทอร์เน็ตกลายเป็นทั้งเทคโนโลยี สื่อ สังคม และพื้นที่ที่ส่วนตัวที่มีความเป็นสาธารณะ เรื่องราวของชีวิตผู้คนในออนไลน์ได้กลายเป็นสนามสำคัญที่นักวิจัยมุ่งสนใจศึกษา

บทความนี้มุ่งนำเสนอถึง การใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ (online ethnographic research)² เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนที่มารวมกลุ่มกันในชุมชนออนไลน์ (online communities) โดยชี้ให้เห็นว่าวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม (traditional ethnographic research)³ ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างไรในบริบทของพื้นที่ออนไลน์ นอกจากนี้บทความยังมุ่งชี้ให้เห็นว่าลักษณะสำคัญของการสื่อสารในโลกออนไลน์ อาทิ การปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความเป็นนิรนาม การสื่อสารที่วางอยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนตัวอักษร รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์อย่างไร ผู้เขียนเริ่มต้นบทความด้วยการนำเสนอให้เห็นประเด็นคำถาม และข้อถกเถียงสำคัญของการนำวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเข้าไปศึกษาชุมชนออนไลน์ หลังจากนั้นจึงนำเสนอให้เห็นว่า วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างไรในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของ

¹ ในการศึกษาขั้นนี้ ผู้เขียนใช้ความหมายของชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ในฐานะที่เป็นวิธีการศึกษาวิจัย (method) ซึ่งมุ่งเน้นไปยังการใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ถูกศึกษา มากกว่าที่จะใช้ในความหมายของงานเขียนเชิงพรรณนา (descriptive) ที่บรรยายให้เห็นถึงวิถีการใช้ชีวิตของผู้คนอย่างเข้มข้น ดังนั้น ชาติพันธุ์วรรณาในบทความชิ้นนี้จึงถูกใช้ในฐานะของวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic method)

² ผู้เขียนทบทวนงานศึกษาต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์ ซึ่งการศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้อาจใช้คำเรียกที่แตกต่างกันไป อาทิ ethnography online (Bengtsson, 2014), virtual ethnography (Hine, 2000), digital ethnography (Murthy, 2008) และ netnography (Kozinets, 2009) โดยในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่า ‘ชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์’ ในความหมายของการศึกษาดังกล่าว

³ ผู้เขียนใช้คำว่า “วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม” (traditional ethnographic research) ในความหมายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่เกิดขึ้นในบริบทออฟไลน์ หรือ พื้นที่ทางกายภาพที่มีความสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูล

สนามออนไลน์และลดปัญหาการที่ผู้วิจัยไม่ได้ปรากฏตัวในเชิงกายภาพในสนาม โดยมองผ่านขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ การเลือกประเด็นการวิจัย วิธีการเข้าสู่สนามออนไลน์ และการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ในชุมชนออนไลน์ ส่วนสุดท้ายของบทความ ผู้เขียนนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของจริยธรรมการวิจัยในออนไลน์ ซึ่งนักวิจัยจำเป็นต้องตระหนักถึงเมื่อนำวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณามาใช้ในชุมชนออนไลน์

วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณมาและลักษณะเฉพาะของออนไลน์: ข้อถกเถียงและประเด็นคำถามสำคัญ

แต่เดิมวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณมา มักจำกัดอยู่ในกลุ่มนักมานุษยวิทยาที่เริ่มทำการศึกษามุมชน ด้วยการเข้าไปสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลในสนามอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ๆ อาทิ การศึกษาของ Bronislaw Malinowski และ A. R. Radcliff-Brown ซึ่งเน้นไปยังการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมดั้งเดิม เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้นในชีวิตประจำวัน ต่อมาการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณมาได้ถูกนักสังคมวิทยาสำนักชิคาโก (Chicago School of Sociology) อาทิ Everett Hughes, Robert Park และ Louis Wirth นำไปใช้และปรับเปลี่ยนเพื่อศึกษาชีวิตของกลุ่มคนในสังคมเมืองที่มีความหลากหลายมากขึ้น (Reeves, Kuper, & Hodges, 2008) นอกจากนั้นนักวิจัยบางสำนักได้นำวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณมาไปใช้ในการศึกษาที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น เช่น การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณมาแนวสตรีนิยมที่นำวิธีการชาติพันธุ์วรรณมาไปศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง โดยใช้วิธีการศึกษาดังกล่าวทั้งในฐานะที่เป็นทั้งเครื่องมือในการวิจัยและโอกาสที่นักวิจัยจะเข้าไปมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเท่าเทียมระหว่างเพศ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุชาติดา, 2549) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าวิธีการศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณมาในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะถูกนำไปใช้ในงานวิจัยเชิงประยุกต์ที่เน้นการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาเฉพาะด้านมากขึ้น รวมไปถึงประเด็นของการศึกษาเองก็มีความหลากหลายตามความสนใจของแต่ละสาขา

ในทางมานุษยวิทยาเอง ความหมายของชาติพันธุ์วรรณมาอาจเป็นได้ทั้งวิธีการศึกษาวิจัย (method) และเป็นงานเขียนเชิงพรรณนา (descriptive) ที่นำเสนอถึงผลผลิตหรือความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย (Creswell, 1998; สุชาติดา, 2549) ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนมุ่งเน้นไปยังความหมายของชาติพันธุ์วรรณมาในฐานะวิธีการศึกษาวิจัยรูปแบบหนึ่งของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะและจุดเน้นที่แตกต่างไปจากงานวิจัยแนวอื่น ๆ โดยทั่วไปเป้าหมายหลักของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณมา คือ การศึกษาแบบองค์รวมที่พยายามบรรยายหรือพรรณนาให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในสังคมหรือวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง หรือสิ่งที่ Geertz (1973, p. 5-6) เรียกว่า “Thick description” ซึ่งการที่จะเข้าใจพฤติกรรม ความคิด และความหมายของการกระทำของผู้คนในสังคมได้นั้น นักวิจัยจำเป็นต้องใกล้ชิดกับกลุ่มคนที่ตนเองกำลังศึกษาในช่วงเวลาหนึ่งและใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นธรรมชาติ เช่น การเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็น

ทางการกับผู้ที่ถูกศึกษา เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตประจำวันของคนกลุ่มนั้น ในขณะที่ตัวนักวิจัยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกที่เป็นทางการ รวมไปถึงการสำรวจเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น รายงานการประชุม บันทึกประจำวัน รูปถ่ายต่าง ๆ เข้าร่วมด้วย ซึ่งวิธีการเก็บข้อมูลเหล่านี้สามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามความเหมาะสม (สุชาติดา, 2549)

นอกจากนั้นสิ่งที่จำเป็นสำหรับวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาอีกประการหนึ่ง คือ การที่นักวิจัยจะต้องมีการบันทึกข้อมูลที่ได้อย่างละเอียดทั้งในแง่ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา พฤติกรรมและบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงสิ่งที่มีความเป็นนามธรรม เช่น อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก หรืออุดมการณ์ของผู้ถูกศึกษา (Reeves, Kuper, & Hodges, 2008) โดยนำข้อมูลที่ได้เหล่านี้มาวิเคราะห์ร่วมกับโน้ตค้นทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีที่สามารถนำไปใช้อธิบายและทำความเข้าใจกลุ่มคนที่นักวิจัยกำลังศึกษาและคนกลุ่มอื่นได้ (ชาย, 2554) ดังนั้นเครื่องมือสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ถูกใช้ในการเข้าถึงและเก็บรวบรวมข้อมูลก็คือตัวของนักวิจัยเอง ซึ่งจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในปรากฏการณ์ที่ตนเองศึกษา เช่น การเข้าร่วมทำกิจกรรมบางอย่างกับผู้ถูกศึกษา เพื่อที่จะพยายามทำความเข้าใจความหมาย ความคิด ความรู้สึกต่าง ๆ ของพวกเขาเหล่านั้น ประเด็นของความใกล้ชิดและความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกศึกษา จึงเป็นกุญแจหลักของวิธีศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ตัวนักวิจัยจำเป็นต้องคำนึงถึงในทุกขั้นตอนสำคัญของการทำวิจัย ตั้งแต่การเลือกสนามและประเด็นการศึกษา การเข้าสู่สนามและกำหนดบทบาทของนักวิจัย รวมไปถึงการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อที่จะทำให้นักวิจัยสามารถสร้างความไว้วางใจและได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกจากกลุ่มผู้ถูกศึกษาได้

หากเรามองวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเชื่อมโยงไปกับลักษณะเฉพาะของชุมชนออนไลน์ อาทิ ความเป็นนิรนาม (anonymous) ที่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนออนไลน์นั้น ๆ การสื่อสารต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นไปยังการแลกเปลี่ยนผ่านตัวอักษร (text-based exchange) มากกว่าการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) คำถามสำคัญคือ เมื่อการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาถูกนำไปประยุกต์ใช้ศึกษาสังคมหรือชุมชนออนไลน์ที่นักวิจัยไม่ได้ปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า หรือมีความใกล้ชิดในเชิงกายภาพกับผู้ถูกศึกษา นักวิจัยสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้ถูกศึกษาอย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งความไว้วางใจและข้อมูลเชิงลึก รวมทั้งข้อมูลที่ได้รับเหล่านี้จะมีความน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด

Bengtsson (2014) มองว่า ภาวะที่นักวิจัยปรากฏตัวและเข้าไปมีส่วนร่วมในสนาม เป็นประเด็นหนึ่งที่กลายเป็นข้อถกเถียงสำคัญ เมื่อวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาถูกนำไปใช้ในบริบทออนไลน์ กล่าวคือ ในแง่ของวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาในสนามออฟไลน์⁴ ผู้ถูกศึกษาจะมองเห็นนักวิจัย

⁴ ในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนใช้คำว่า ออฟไลน์ (offline) หรือ กายภาพ (physical) ในฐานะคู่ตรงข้ามของออนไลน์ (online) เนื่องจากผู้เขียนมองว่า พื้นที่ออนไลน์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนในปัจจุบัน ดังนั้นการใช้คำว่า “จริง (real)” ในฐานะคู่ตรงข้ามของ “เสมือน (virtual) หรือ ออนไลน์ (online)” อาจทำให้พื้นที่ออนไลน์ถูกมองแยกออกจากชีวิตประจำวันของคน

ปรากฏตัวอยู่ในพื้นที่หรือในชีวิตประจำวันของผู้คน โดยที่นักวิจัยถูกรับรู้ในฐานะส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัย อย่างไรก็ตามในการศึกษาชุมชนหรือสังคมออนไลน์ ปัญหาของการมีส่วนร่วมของนักวิจัย (problem of participation) มักจะถูกตั้งคำถาม เนื่องจากการเก็บข้อมูลไม่ได้กระทำการผ่านการสื่อสารแบบเผชิญหน้า วิธีการเก็บข้อมูลผ่านออนไลน์ถูกมองว่าเป็นการลดการปรากฏตัวในเชิงสังคม (social presence) ทั้งของนักวิจัยและผู้ถูกศึกษาซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อข้อมูลที่นักวิจัยได้รับ นอกจากนี้การที่นักวิจัยไม่จำเป็นต้องเดินทางไปสู่สนามในเชิงกายภาพและใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ศึกษาอย่างจริงจัง ทำให้นักวิจัยไม่จำเป็นต้องแยกตัวเองออกจากวัฒนธรรมและพื้นที่ที่ตนเองคุ้นเคย ซึ่งในประเด็นนี้ Rothenbuhler and Coman (2005) มองว่า การที่นักวิจัยไม่ได้แยกตัวเองออกจากความคุ้นชินในชีวิตประจำวันของตัวเอง อาจทำให้นักวิจัยไม่สามารถเข้าถึงความหมาย บรรทัดฐาน หรือวิถีปฏิบัติของกลุ่มคนที่ตนเองกำลังศึกษาได้ อีกทั้งการที่นักวิจัยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาของกลุ่มคนเหล่านั้นเพื่อดำเนินชีวิตประจำวันร่วมกัน อาจทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลขาดบริบท (context) และขาดความเป็นองค์รวม (holistic) ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา

นอกจากนี้ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของการเก็บข้อมูลในพื้นที่ออนไลน์ คือ ขนาด (size) และความลื่นไหล (liquid) ของตัวสนามออนไลน์เอง กล่าวคือ ชุมชนหรือสังคมออนไลน์โดยส่วนใหญ่จะมีความเป็นพลวัตสูง สามารถเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วกว่าชุมชนหรือสังคมออฟไลน์ เนื่องจากอินเทอร์เน็ตเปิดพื้นที่ให้กับผู้คนในการที่จะเข้าหรือออกจากความเป็นสมาชิกของชุมชนได้อย่างง่ายดาย ซึ่งสิ่งนี้อาจจะส่งผลกระทบต่อนักวิจัยในแง่ของระยะเวลาที่นักวิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลในสนามออนไลน์ (Ducheneaut et al, 2010) ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่า เมื่อนักวิจัยประยุกต์วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเพื่อทำการศึกษาชุมชนออนไลน์ ลักษณะเฉพาะของสนามออนไลน์มีผลมากน้อยเพียงใดต่อวิธีการศึกษา และนักวิจัยสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของสนามออนไลน์ในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย

กระบวนการที่สำคัญของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์

ในส่วนนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเข้ามาเป็นเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนออนไลน์ของงานวิจัยต่าง ๆ ซึ่งงานเหล่านี้มีทั้งงานวิจัยที่มุ่งศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนออนไลน์โดยตรง รวมไปถึงงานที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาในฐานะเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลออนไลน์ โดยมองผ่านขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ การเลือกประเด็นการวิจัย การเข้าสู่สนาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามออนไลน์

การเลือกประเด็นและหัวข้อการวิจัย

จากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิมถูกนำมาใช้ในการศึกษาในบริบทออนไลน์ มักจะถูกตั้งคำถามทั้งในประเด็นของการปรากฏตัวในเชิงกายภาพของนักวิจัย การสร้าง

ความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและกลุ่มคนที่ศึกษา รวมไปถึงความเป็นพลวัตของเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วกว่าเครือข่ายทางสังคมในเชิงกายภาพ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดข้อถกเถียงที่ว่า วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาไม่ควรที่จะนำมาใช้ในการศึกษานามออนไลน์ เนื่องจากตัวนักวิจัยไม่ได้ปรากฏตัวตนอยู่ในพื้นที่เชิงกายภาพของผู้คนที่ตนเองศึกษา ซึ่งในประเด็นนี้ Hine (2000, p. 67) ได้แย้งว่า สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาในการนำวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาการศึกษาในบริบทออนไลน์ คือ “ประเด็นที่นักวิจัยศึกษา (topic) ไม่ใช่พื้นที่ที่ศึกษา (location)” โดยทั่วไปการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์มักถูกนำมาใช้เมื่อนักวิจัยเน้นไปยังการทำความเข้าใจชุมชนซึ่งไม่ได้มีพื้นที่หรือการรวมตัวในเชิงกายภาพ แต่เป็นการรวมตัวของผู้คนในพื้นที่ออนไลน์ งานวิจัยที่นำวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์มาใช้มักเป็นงานที่มุ่งเน้นไปยังการทำความเข้าใจชีวิตและประสบการณ์ของผู้คนที่เกิดขึ้นในออนไลน์เป็นหลัก ซึ่งบางงานอาจขยายบริบทของการศึกษาต่อเนื่องมายังชีวิตและประสบการณ์ในโลกออฟไลน์⁵

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์มักถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจการรวมตัวของผู้คน สังคม หรือชุมชนที่เกิดขึ้นในบริบทออนไลน์ ซึ่ง Kozinets (2009, pp. 63-65) ได้เสนอว่า การใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาในชุมชนออนไลน์นั้น นักวิจัยอาจจำเป็นต้องแยกให้เห็นความแตกต่างของประเด็นการศึกษาระหว่าง ‘online communities’ และ ‘communities online’ กล่าวคือ ประเด็นการศึกษาที่มีลักษณะของ online communities จะเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมออนไลน์นั้น ๆ ในขณะที่ประเด็นการศึกษาที่เน้นไปยัง communities online จะให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนภายในเครือข่ายออนไลน์นั้น ๆ ที่มีความสนใจในประเด็นเดียวกัน ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในเครือข่าย อาจส่งผลต่อมุมมองหรือพฤติกรรมของคนในเครือข่ายเดียวกัน Kozinets (2009) มองว่าวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์นั้นเหมาะกับการศึกษา online communities โดยตรง เช่น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภาษาหรือสัญลักษณ์ที่ใช้ในสังคมออนไลน์นั้น ๆ ซึ่งหากมองในแง่นี้การศึกษาเหล่านี้จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติพันธุ์วรรณาในฐานะของแนวการศึกษา (approach) ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่เทคนิคหรือเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลที่ตั้งอยู่บนฐานของวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Varis, 2014) นักวิจัยที่เน้นประเด็นการศึกษาเหล่านี้จะต้องเผื่อสังเกตการทำงานของชุมชนออนไลน์ในระยะยาว อีกทั้งจำเป็นต้องเรียนรู้วัฒนธรรม โครงสร้าง และปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนออนไลน์นั้น ๆ เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของชุมชนออนไลน์ และสามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์สัมพันธ์ไปกับบริบทแวดล้อมทั้งในและนอกพื้นที่ออนไลน์

ในขณะที่การทำความเข้าใจพฤติกรรมของผู้คนในเครือข่ายออนไลน์ เช่น พฤติกรรมของกลุ่มแฟนคลับของนักร้องต่าง ๆ ที่มารวมตัวกันในชุมชนออนไลน์ โดยอาจไม่ได้มุ่งศึกษาสังคมและวัฒนธรรม

⁵ ดูรายละเอียดงานวิจัยที่ใช้การเก็บข้อมูลออนไลน์ควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลออฟไลน์เพิ่มเติมได้จาก Orgad (2005)

ของเครือข่ายออนไลน์นั้น ๆ โดยตรง Kozinets นิยามการศึกษาดังกล่าวในฐานะของ communities online ซึ่งใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาออนไลน์เพียงเพื่อเข้าถึงและเก็บรวบรวมข้อมูลเท่านั้น ในขณะที่วิธีการอื่น ๆ เช่น การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล อาจไม่ได้ยึดตามแนวการศึกษาของชาติพันธุ์วรรณนาของนักมานุษยวิทยาที่มุ่งเน้นไปยังการวิเคราะห์ความซับซ้อนของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งหากมองคำอธิบาย Kozinets จะเห็นได้ว่า การนำวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาใช้ในพื้นที่ออนไลน์ ยังคงมีข้อถกเถียงที่ไม่ได้แตกต่างจากวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ออฟไลน์ กล่าวคือ เมื่อวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาถูกนำไปประยุกต์ใช้ในกลุ่มนักวิจัยคุณภาพสาขาต่าง ๆ อาทิ การวิจัยทางการศึกษา การตลาด สาธารณสุข ความหมายของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาในฐานะวิธีการศึกษา (approach) มักถูกลดทอนลงเหลือเป็นเพียงแค่เทคนิคหรือเครื่องมือ (method) ในการเข้าถึงข้อมูลประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยเชิงคุณภาพประเภทอื่น ๆ ตรงที่วัฒนธรรมจะถูกใช้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสังเกต สัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลในความหมายกว้าง ๆ ที่สะท้อนถึง “ระบบคุณค่าและความหมายที่คนกลุ่มหนึ่งเรียนรู้และยอมรับร่วมกัน” (Cresswell, 1998, p. 61) เท่านั้น ในขณะที่มุมมองแบบองค์รวม (holistic) และความสำคัญของบริบท (context) ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาของนักมานุษยวิทยาก็จะถูกลดความสำคัญลง รวมไปถึงการใช้ระยะเวลายาวนานในสนามเพื่อเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ก็ถูกลดความสำคัญลงเช่นกัน (ชยันต์, 2544) ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการวิจัยคุณภาพในลักษณะดังกล่าวที่เกิดขึ้นทั้งในสนามออนไลน์และออฟไลน์ มักเป็นงานวิจัยเชิงประยุกต์ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาเฉพาะ (problem-oriented issue) มากกว่าการมุ่งเน้นการทำความเข้าใจชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ อย่างเป็นองค์รวม⁶

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาออนไลน์นั้นไม่มีทั้งงานที่มุ่งศึกษาประเด็นของการสร้างและการดำรงอยู่ของชุมชนออนไลน์ โดยเน้นทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนออนไลน์นั้นโดยตรง หรืออาจจะลดทอนลงมาเป็นเพียงการศึกษาเฉพาะด้านที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจพฤติกรรมของผู้คนในมิติต่าง ๆ ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรวมตัวกันในเครือข่ายออนไลน์นั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระดับใด การใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาออนไลน์ถือได้ว่าเป็นวิธีการสำคัญในการที่จะเข้าถึงและเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากจุดเน้นของประเด็นการศึกษาเหล่านี้ไม่ได้อยู่ที่ชุมชนในเชิงกายภาพ แต่เป็นการศึกษาสังคม วัฒนธรรม และประสบการณ์ของผู้คนที่เกิดการรวมกลุ่มขึ้นในพื้นที่ออนไลน์ การเก็บข้อมูลออนไลน์ของนักวิจัยจึงถือได้ว่าเป็นการศึกษาในสนามที่เป็นธรรมชาติของผู้ถูกศึกษาโดยตรง (Rutter & Smith, 2005) อีกทั้งผู้คนที่เป็กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาเองก็อาจไม่ได้ปรากฏตัวหรือมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกเครือข่ายคนอื่น ๆ ในเชิงกายภาพเช่นเดียวกันกับนักวิจัย (Hine, 2000) สนามของชาติพันธุ์วรรณนาออนไลน์จึงไม่ได้อิงไปกับการเคลื่อนที่หรือการฝังตัวในเชิงกายภาพของนักวิจัย ตรงกันข้าม “สนาม” มักถูกนิยามในฐานะพื้นที่ (space) ที่มีปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น ๆ เกิดขึ้น เคลื่อนไหว และปรากฏอยู่

⁶ ดูรายละเอียดข้อถกเถียงเกี่ยวกับการลดทอนวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาในงานวิจัยเชิงประยุกต์เพิ่มเติมได้ในงานของ ชยันต์ (2544) และ Varis (2014)

การเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทของนักวิจัย

นอกจากนักวิจัยในเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะต้องเลือกสนามการวิจัยโดยคำนึงถึงประเด็นการวิจัยเป็นสำคัญแล้วนั้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่นักวิจัยจะต้องคำนึงถึงเมื่อใช้วิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ คือ ลักษณะสำคัญของเครือข่ายออนไลน์นั้น ๆ นักวิจัยควรพิจารณาว่าสังคมหรือชุมชนออนไลน์นั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษาวิจัยอย่างไร อีกทั้งเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ออนไลน์นั้นยังมีความเคลื่อนไหว และสมาชิกยังคงมีการปฏิสัมพันธ์กันหรือไม่ จำนวนและความหลากหลายของสมาชิกในสังคมหรือชุมชนออนไลน์นั้นเพียงพอต่อการทำความเข้าใจประเด็นที่กำลังศึกษาหรือไม่ (Kozinets, 2009) เนื่องจากการรวมตัวของผู้คนในพื้นที่ออนไลน์มีการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างรวดเร็ว ไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ในเชิงกายภาพเหมือนกับเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ออฟไลน์ ดังนั้นหากสนามออนไลน์ที่นักวิจัยสนใจขาดความต่อเนื่องในการปฏิสัมพันธ์ และมีแนวโน้มที่จะหยุดนิ่ง อาจเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ให้นักวิจัยไม่ได้รับข้อมูลที่เพียงพอในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

เมื่อนักวิจัยเลือกสนามหรือชุมชนออนไลน์ที่เหมาะสมกับคำถามการวิจัยแล้ว ขั้นตอนต่อมา คือ การเข้าสู่สนามและการกำหนดบทบาทของนักวิจัยในชุมชนออนไลน์นั้น ซึ่งโดยทั่วไปในการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาในพื้นที่ออฟไลน์ เมื่อนักวิจัยเข้าสู่สนามจะต้องชี้แจงและแนะนำตนเองกับสมาชิกของชุมชนนั้นและแสดงบทบาทของตัวเองให้สอดคล้องกับสิ่งที่แนะนำตนเองไว้ การแนะนำตัวเองจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญเพราะมีผลต่อการสร้างความไว้วางใจและความเชื่อใจของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งการยินยอมที่จะเปิดเผยข้อมูล หลังจากนั้นนักวิจัยต้องพยายามเปลี่ยนฐานะของตนเองจากการเป็นคนนอก (outsider) เข้าสู่ฐานะของคนใน (insider) โดยทำตนเองให้คุ้นกับสถานที่และสภาพแวดล้อมของชุมชน สร้างการยอมรับจากคนในชุมชนเสมือนว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน การได้รับการยอมรับและการใช้ชีวิตในสนามจะทำให้ให้นักวิจัยคุ้นเคยและเข้าใจชีวิตของผู้คนที่ตนเองศึกษา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ให้นักวิจัยมีความสามารถในการตีความและเข้าใจปรากฏการณ์ในฐานะของคนในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันนักวิจัยก็ควรดำรงไว้ซึ่งความสามารถในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมในพื้นที่นั้น ๆ ในฐานะของผู้สังเกตการณ์จากภายนอกเช่นกัน (Burrell, 2009)

อย่างไรก็ตาม ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ออนไลน์ทั้งความเป็นนิรนาม (anonymous) และการไม่ปรากฏตัวในเชิงกายภาพ (disembodied) ทำให้ให้นักวิจัยมีโอกาสที่จะเข้าสู่สนามที่ศึกษาได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวเอง อย่างที่ Ebo (1998, p. 3) เรียกว่า “การลึกลับทางไซเบอร์ (cyberstealth)” กล่าวคือ นักวิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลในชุมชนออนไลน์ได้ เช่น อ่านกระทู้ หรือเข้าห้องสนทนา (chat room) โดยไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนเหล่านั้นหรือเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงในการสนทนา สิ่งนี้จึงเป็นประเด็นข้อถกเถียงสำคัญของนักวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ โดยเฉพาะในประเด็นของจริยธรรมการวิจัย งานวิจัยในเชิงชาติพันธุ์วรรณาหลายชิ้นที่นักวิจัยได้เริ่มจากการเข้าไปฝังตัวในสนามออนไลน์โดยใช้การซุ่มมอง (lurking) และไม่เปิดเผยตัวเองในฐานะนักวิจัยช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากในบางเว็บไซต์หรือบางกลุ่มออนไลน์ตั้งค่าเป็นสาธารณะที่เปิดให้บุคคลทั่วไปทั้งที่เป็นสมาชิกหรือไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม

เข้าถึงเนื้อหาและการสนทนาได้ เช่น การศึกษาของ Gatson และ Zweerink (2004) ใช้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนออนไลน์ที่ชื่อว่า Bronze ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รวมตัวกันเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับซีรีส์ละครเรื่อง Buffy the Vampire Slayer ชุมชนดังกล่าวเปิดพื้นที่เป็นสาธารณะที่ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าถึงเนื้อหาและการพูดคุยของสมาชิกในกลุ่มได้โดยไม่ต้องเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งในการศึกษาชิ้นนี้ ทั้ง Gatson และ Zweerink ฝ้าดูความเคลื่อนไหวของสมาชิกอยู่ระยะหนึ่งโดยไม่ได้เปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัย จนกระทั่งมองเห็นแบบแผนปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนออนไลน์และเห็นความเป็นไปได้ในการทำวิจัย ทั้งคู่จึงเริ่มเปิดเผยตนเองโดยการประกาศและแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยในเว็บบอร์ดของชุมชนออนไลน์ดังกล่าว ซึ่งในช่วงแรกของการเปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัยนั้น ทั้งคู่ได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะในประเด็นของความไว้วางใจจากสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากทั้ง Gatson และ Zweerink เข้าเป็นสมาชิกของชุมชนออนไลน์ดังกล่าวมาระยะหนึ่ง การข่มมองโดยไม่เปิดเผยตัวเองในฐานะนักวิจัยของทั้งคู่ทำให้สมาชิกในชุมชนออนไลน์บางส่วนรู้สึกไม่พอใจ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะ ข้อมูลบางส่วนในออนไลน์ถึงแม้ว่าจะเปิดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างง่ายดาย แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า ผู้บันทึกหรือเจ้าของข้อมูลเหล่านั้นยินดีที่จะให้นักวิจัยนำเรื่องราวของตนเองไปใช้ในงานวิจัย หรือนำไปผลิตซ้ำโดยปราศจากความยินยอม⁷ ซึ่งในกรณีนี้ทั้งสองคนได้พยายามทำความเข้าใจกับสมาชิกและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มทั้งในพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์ เพื่อลดปัญหาดังกล่าวและพยายามชี้แจงให้เห็นว่าข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการศึกษาจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อนที่จะถูกนำไปใช้

จากการศึกษาชิ้นดังกล่าวอาจตั้งคำถามได้ว่า เมื่อไรที่นักวิจัยควรเปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัยและควรเปิดเผยตนเองอย่างไรเพื่อให้เกิดผลกระทบทั้งกับตนเองและชุมชนออนไลน์น้อยที่สุด ซึ่งคำตอบในเรื่องนี้ไม่สามารถที่จะกำหนดได้อย่างชัดเจน เนื่องจากลักษณะของชุมชนหรือสังคมออนไลน์แต่ละบริบทมีความแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาของ Gatson และ Zweerink (2004) ที่กล่าวไปข้างต้นนั้น สมาชิกของชุมชนออนไลน์ดังกล่าว จำเป็นต้องให้ข้อมูลที่แท้จริงในการสมัครเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนทั้งในออนไลน์และออฟไลน์ การเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงของสมาชิกในชุมชนออนไลน์รวมทั้งการจัดกิจกรรมของชุมชนที่มีความต่อเนื่องมาสู่พื้นที่ออฟไลน์ ในแง่หนึ่งอาจทำให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์กับสมาชิกได้มากขึ้น เนื่องจากนักวิจัยสามารถพูดคุยและเก็บข้อมูลได้ทั้งทางออนไลน์และออฟไลน์ อีกทั้งอาจทำให้นักวิจัยสามารถตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลที่ตามมาอีกด้าน คือ สมาชิกของชุมชนอาจมีความระมัดระวังในการเปิดเผยข้อมูลแก่นักวิจัยมากขึ้น ทั้งในพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์ ในทางตรงกันข้าม การวิจัยในชุมชนออนไลน์ที่สมาชิกไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงในการสื่อสารหรือพูดคุยในชุมชน หรือไม่ได้มีความเชื่อมต่อกิจกรรมจากพื้นที่ออนไลน์มาสู่พื้นที่ออฟไลน์ ความเป็นนิรนามของสมาชิกในชุมชนออนไลน์อาจทำให้นักวิจัยยินดีที่จะเปิดเผยข้อมูลกับกลุ่มคนแปลกหน้ารวมทั้งนักวิจัยได้มากกว่า เนื่องจากโดยทั่วไปการสื่อสารในพื้นที่ออนไลน์

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อจริยธรรมการวิจัย

แม้จะทำให้ผู้คนรู้สึกได้ถึงทั้งความเป็นคนแปลกหน้า (strangers) ที่ไม่เคยพบเจอในชีวิตประจำวัน แต่ในเวลาเดียวกัน การติดต่อสื่อสารหรือการพูดคุยอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ออนไลน์ก็สามารถที่จะสร้างความรู้สึกของความเป็นคนคุ้นเคย (acquaintances) ให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งบางครั้งทำให้เขาสามารถที่จะเปิดเผยข้อมูลบางอย่างที่ไม่กล้าเปิดเผยในชีวิตประจำวันกับผู้คนที่รู้จักในโลกออฟไลน์ (Zhao, 2005) เช่น ในงานศึกษาของ Pananakhonsab (2016) ซึ่งทำการศึกษาการพัฒนาความรักและความสัมพันธ์ใกล้ชิดจากโลกออนไลน์มาสู่โลกออฟไลน์ พบว่า กลุ่มผู้หญิงที่เปิดเผยเรื่องประสบการณ์ความสัมพันธ์ทางเพศกับคู่รักตนเอง โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มตัวอย่างที่เข้าถึงได้จากชุมชนออนไลน์ และเป็นกลุ่มคนที่นักวิจัยไม่เคยพบเป็นการส่วนตัวหรือรู้จักในพื้นที่ออฟไลน์ ในขณะที่กลุ่มผู้หญิงที่นักวิจัยรู้จักเป็นการส่วนตัวหรือเข้าถึงผ่านคนรู้จักหรือการแนะนำต่อจากกลุ่มตัวอย่าง (snowball sampling method) มักหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศกับนักวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Sanders (2005) ซึ่งศึกษาชุมชนออนไลน์ที่การค้าบริการทางเพศถูกโฆษณา เลือกรสรร และต่อระหว่างลูกค้า ผู้ขายบริการ และเจ้าของเว็บไซต์ ในงานชิ้นดังกล่าว Sanders ต้องการชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีของการสื่อสารส่งผลต่อธุรกิจทางเพศอย่างไร โดยเธอได้เริ่มจากการสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าบริการและลูกค้าในชุมชนดังกล่าวระยะเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นจึงตัดสินใจส่งอีเมลไปยังผู้ค้าบริการทางเพศ 20 คนที่ได้รับการแนะนำมาจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อขอให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้าร่วมเป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยของเธอ ซึ่งมีเพียงผู้ค้าบริการจำนวน 7 คนเท่านั้นที่ตกลงเข้าร่วม ในขณะที่อีก 7 คนตอบอีเมลกลับมาและปฏิเสธที่จะเข้าร่วมการวิจัย ส่วนอีก 6 คนที่เหลือไม่มีการตอบหรือติดต่อกลับมา Sanders พบว่า การใช้เทคนิคของการแนะนำต่อ (snowball sampling) ซึ่งมักนิยมใช้ในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างที่ค้นหาได้ยาก อาจจะได้ผลดีกว่าในการวิจัยในบริบทชุมชนออนไลน์ที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แนะนำ ผู้วิจัย และผู้ถูกวิจัยมองเห็นได้ในเชิงกายภาพอย่างชัดเจน แต่เมื่อถูกนำมาใช้ในบริบทหรือชุมชนออนไลน์พบว่ามีความจำกัดและมีความซับซ้อนมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเด็นของการศึกษามีความละเอียดอ่อน กลุ่มตัวอย่างในชุมชนออนไลน์อาจไม่ได้ต้องการเปิดเผยอัตลักษณ์ของตนเองที่สามารถเชื่อมโยงไปยังตัวตนในบริบทออฟไลน์ได้ การถูกแนะนำโดยคนอื่นอาจเป็นการล่วงเข้าไปยังพื้นที่ที่กลุ่มตัวอย่างไม่ต้องการเปิดเผย

นอกจากนั้นความน่าสนใจอีกประการในงานของ Sanders (2005) คือ การที่กลุ่มตัวอย่างคนหนึ่งนำข้อมูลที่ Sanders ส่งไปทางอีเมลส่วนตัวเพื่อติดต่อขอให้เข้าร่วมงานวิจัยไปตั้งกระทู้ในชุมชนออนไลน์ดังกล่าวเพื่อขอความคิดเห็นจากสมาชิกคนอื่น ๆ และวิพากษ์ถึงความไม่น่าเชื่อถือของตัวเอง อาทิ การไม่เปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัยในชุมชนออนไลน์ การที่คนอื่นในชุมชนให้ข้อมูลและอีเมลส่วนตัวของผู้ค้าบริการแก่นักวิจัย หรือแม้กระทั่งความเป็นไปได้ที่เธออาจเป็นสื่อมวลชนที่ต้องการข้อมูลไปเผยแพร่ในวงกว้างและอาจสร้างปัญหาให้กับชุมชน ในประเด็นนี้ Sanders มองว่า ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเธอไม่ได้ให้ข้อมูลเพียงพอที่จะสร้างความน่าเชื่อถือในฐานะนักวิจัย แม้กระทั่ง ในกลุ่มตัวอย่างที่ยินดีให้ข้อมูลแก่เธอเองก็มีคำถามมากมายเกี่ยวกับตัวเอง ก่อนที่จะตัดสินใจตกลงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย ทั้งในแง่ของข้อมูลส่วนตัว หรือความคิดเห็นของเธอเองที่มีต่อการค้าบริการทางเพศ

งานของ Sanders สะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่านักวิจัยจะไม่ปรากฏตัวในเชิงกายภาพในสนามออนไลน์ การสร้างตัวตนของนักวิจัยเองก็เป็นสิ่งสำคัญไม่แตกต่างจากสนามออฟไลน์ เมื่อนักวิจัยเข้าสู่สนามออนไลน์ การแนะนำตัวและให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยแก่กลุ่มเป้าหมายเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความไว้วางใจของผู้ถูกศึกษา และส่งผลต่อเนื่องไปยังการเข้าถึงข้อมูล จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองซึ่งได้ทำการค้นหากลุ่มตัวอย่างงานวิจัยจากชุมชนออนไลน์แห่งหนึ่ง โดยทำการส่งอีเมลเพื่อติดต่อขอสัมภาษณ์ออนไลน์กับกลุ่มตัวอย่าง โดยได้แนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ผ่านทางบัญชีอีเมลส่วนตัวของผู้เขียนคือ Hotmail อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้รับอีเมลตอบกลับมายังบัญชีอีเมลของหน่วยงาน เมื่อผู้เขียนมีโอกาสได้พูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างคนดังกล่าว เธอได้บอกกับผู้เขียนว่า เธอต้องการตรวจสอบข้อมูลและสถานะของผู้เขียน โดยทำการค้นหาชื่อของผู้เขียนผ่านกูเกิล และพบอีเมลที่ทำงานของผู้เขียน เธอจึงเลือกที่จะตอบกลับผ่านอีเมลหน่วยงาน เพื่อทดสอบว่าผู้เขียนมีตัวตนจริงหรือไม่ ประสบการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้การสื่อสารออนไลน์จะวางอยู่บนฐานของการติดต่อผ่านตัวอักษร ซึ่งมีลักษณะของการเลือกสรร ยัดเยียด และตรวจสอบความถูกต้องได้ยากกว่าการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Whitty and Gavin, 2001) อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า นักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลจะไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกันได้เลย การค้นหาร่องรอยบางอย่างในการสื่อสาร อาทิ การใช้บัญชีอีเมลหน่วยงานหรือองค์กรสามารถระบุอัตลักษณ์ของผู้ใช้ได้มากกว่าบัญชีอีเมลทั่วไป เช่น Yahoo, Gmail, หรือ Hotmail นอกจากนี้การใช้ภาษาเขียน อาทิ ระดับของคำ คำย่อ รูปประโยค สิ่งเหล่านี้ก็สามารถสะท้อนอัตลักษณ์และตัวตนของผู้สื่อสารได้บางส่วน (Robinson, 2007)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการเข้าสู่สนามหรือชุมชนออนไลน์ของนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ไม่ได้มีวิธีการหรือรูปแบบที่ตายตัว นักวิจัยจำเป็นต้องพิจารณาลักษณะต่าง ๆ ของเครือข่ายออนไลน์ที่ตนเองกำลังศึกษา อาทิ การเปิดเป็นพื้นที่สาธารณะ (public/private) ของชุมชนออนไลน์ ความต่อเนื่องของกิจกรรมจากพื้นที่ออนไลน์สู่ออฟไลน์ การเปิดเผยข้อมูลและความเป็นส่วนตัวของสมาชิกในเครือข่ายออนไลน์นั้น ๆ รวมถึงประเด็นการศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล และลักษณะของข้อมูล ที่นักวิจัยต้องการ^๘ การพิจารณาเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ให้นักวิจัยสามารถตัดสินใจเลือกวิธีการที่เหมาะสมในการเข้าสู่สนามออนไลน์ได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยทั่วไปวิธีการเก็บข้อมูลที่สำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบดั้งเดิม คือ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก คำถามสำคัญประการหนึ่ง คือ เมื่อวิธีการวิจัยดังกล่าวเคลื่อนเข้ามาสู่สนามออนไลน์ วิธีการเหล่านี้จะถูกนำมาปรับใช้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสนามออนไลน์เปิดโอกาสให้นักวิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลได้โดยไม่ต้องเปิดเผยตัวตน Varis (2014) มองว่า การเก็บข้อมูลที่นักวิจัยไม่จำเป็นต้องปรากฏตัวในเชิงกายภาพนั้นทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลาย นักวิจัย

^๘ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในวิธีการเก็บข้อมูล ในส่วนถัดไป

ชาติพันธุ์วรรณาบางคนอาจมองว่า การซุ่มมอง (lurking) โดยไม่ปรากฏตัวของนักวิจัยไม่ใช่วิธีการเดียวกับการสังเกตของชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม เพราะนักวิจัยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในสนาม ในขณะที่บางส่วนกลับมองว่า การซุ่มมองคือวิธีการที่เป็นธรรมชาติในการได้มาซึ่งข้อมูล เนื่องจากผู้ถูกศึกษาเองก็ไม่วัดว่าตนเองกำลังเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ดังนั้นจึงไม่ได้มีการตัดแปลงหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองในชุมชนออนไลน์ ซึ่งอาจทำให้นักวิจัยในฐานะ ‘คนนอก’ เข้าถึงปรากฏการณ์หลังฉากได้ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน แบริ้แมน, 1987)

ข้อเสนอสำคัญที่น่าสนใจในประเด็นนี้ คือ งานของ Skageby (2011) ซึ่งพยายามอธิบายถึงความแตกต่างของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ของชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ 3 วิธีการหลัก คือ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร (document collection) การสังเกตออนไลน์ (online observation) และการสัมภาษณ์ออนไลน์ (online interviews) เขาเสนอว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลในออนไลน์สามารถใช้วิธีการที่หลากหลายเช่นเดียวกับวิธีการศึกษาของชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม Skageby ให้คำนิยามการรวบรวมข้อมูลเอกสารออนไลน์ ในความหมายของการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามโดยที่นักวิจัยไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนหรือสนามออนไลน์นั้น ๆ โดยตรง ข้อมูลส่วนใหญ่จะได้มาจากการสื่อสารที่ไม่ได้มีลักษณะของการโต้ตอบอย่างทันทีทันใด (asynchronous communication) เช่น บล็อกส่วนตัว (private blog) ข้อมูลเหล่านี้ที่นักวิจัยสามารถเข้ามาเก็บรวบรวมได้ทุกเวลา อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่าประเด็นปัญหาสำคัญของการรวบรวมข้อมูลเอกสารเป็นเรื่องของจริยธรรมในการวิจัย ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น หากชุมชนออนไลน์เหล่านี้เปิดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ มันเป็นการยากที่ชุมชนออนไลน์จะควบคุมการซุ่มมองของนักวิจัยหรือคนทั่วไปได้ คำถามหรือข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่สมาชิกเข้ามาเขียนในเว็บบอร์ดสามารถจะถูกบันทึกเก็บไว้ได้อย่างง่ายดาย โดยที่เจ้าของความคิดเห็นเหล่านั้นไม่รู้ว่ามีข้อมูลหรือเรื่องเล่าที่ตัวเองเขียนนั้นถูกบันทึกเพื่อนำไปใช้ในงานวิจัย

ในขณะที่การสังเกตออนไลน์ ถูกนิยามในความหมายของการเข้าไปมีส่วนร่วมของนักวิจัยในกิจกรรมออนไลน์ของเครือข่ายหรือชุมชนนั้น ๆ ซึ่งการเก็บข้อมูลจะกระทำผ่านรูปแบบการสื่อสารของชุมชนออนไลน์ที่เปิดพื้นที่ให้สมาชิกสามารถพูดคุยและสนทนาตอบโต้กันได้อย่างทันทีทันใด (synchronous communication) เช่น การพูดคุยผ่านระบบสนทนาในกลุ่ม (group chatting) หรือการโต้ตอบกันของสมาชิกชุมชนออนไลน์ผ่านกระทู้ต่าง ๆ (discussion forums) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การสังเกตออนไลน์จึงเป็นการนำหลักการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิมมาปรับใช้ โดยที่นักวิจัยจะต้องเข้าไปอยู่ในสถานการณ์จริงที่มีการสื่อสารตอบโต้ระหว่างกันของสมาชิกชุมชนออนไลน์นั้น ๆ เพื่อที่จะมองเห็นกลไกการทำงานของชุมชน รวมถึงการเคลื่อนไหว และปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น ความถี่ในการติดต่อสื่อสารระยะเวลาในการตอบกระทู้ การแก้ไขหรือลบข้อความต่าง ๆ ของสมาชิก ซึ่งนักวิจัยสามารถมองเห็นได้เมื่อฝังตัวอยู่ในชุมชนออนไลน์นั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของนักวิจัยในชุมชนออนไลน์ ยังคงถูกตั้งคำถามในประเด็นของการฝังตัวของนักวิจัย กล่าวคือ การสื่อสารในพื้นที่ออนไลน์สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

นักวิจัยจะสามารถฝังตัวในชุมชนออนไลน์ตลอด 24 ชั่วโมงได้อย่างไรเพื่อสังเกตและเก็บข้อมูลได้อย่างทันทีทันใด ในบางครั้งข้อมูลที่นักวิจัยรวบรวมได้อาจเป็นลักษณะของผล (product) ที่เกิดจากการพูดคุยตอบโต้กันของสมาชิกในชุมชนออนไลน์มากกว่าจะเป็นกระบวนการ (process) ของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนออนไลน์ เพราะนักวิจัยอาจไม่สามารถเฝ้ามองการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์ได้ตลอดเวลา (Varis, 2014) นอกจากนี้หากมองในแง่ของจริยธรรมการวิจัย คำถามสำคัญ คือ การที่นักวิจัยเฝ้าสังเกตการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์ บทบาทของนักวิจัยควรเป็นเช่นไร ในบริบทที่นักวิจัยไม่ได้ปรากฏตัวในเชิงกายภาพ ในประเด็นนี้ ผู้เขียนเองมองว่า การเปิดเผยตนเองของนักวิจัยในชุมชนออนไลน์ไม่ได้มีความแตกต่างกับนักวิจัยในชุมชนกายภาพ กล่าวคือ บทบาทของนักวิจัยอาจเป็นได้ทั้งบทบาทเปิดเผย (overt role) หรือบทบาทปกปิด (covert role) ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของชุมชน ข้อมูลที่ต้องการ รวมถึงการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ (Li, 2008) ตัวอย่างเช่น หากนักวิจัยใช้วิธีการสังเกตออนไลน์เป็นหลักในการเก็บข้อมูล และข้อมูลที่ได้จากการสังเกตเป็นข้อมูลที่มีความเป็นส่วนตัวสูง (individual data) หรือเป็นข้อมูลที่มีความละเอียดอ่อนมาก (sensitive data) นักวิจัยควรเปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัยแก่ชุมชนออนไลน์นั้น ๆ เพื่อขออนุญาตในการนำข้อมูลมาใช้ ในทางตรงกันข้าม หากข้อมูลที่ได้จากการสังเกตเป็นเพียงข้อมูลเสริมที่ใช้เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลหลักที่ได้มาโดยวิธีอื่น ๆ นักวิจัยอาจไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตนเองในฐานะนักวิจัยเมื่อเข้าไปสังเกตออนไลน์⁹

ในขณะที่การสัมภาษณ์ออนไลน์อาจทำได้ทั้งผ่านการสนทนาออนไลน์ (instant messaging) หรือการสัมภาษณ์ผ่านอีเมล (e-mail interviews) เช่นเดียวกับการสัมภาษณ์ในสนามออฟไลน์ นักวิจัยที่ใช้วิธีการสัมภาษณ์ออนไลน์จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลก่อนที่จะทำการสัมภาษณ์ ซึ่งอาจเริ่มต้นจากการเปิดเผยและแลกเปลี่ยนข้อมูลส่วนตัวซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความรู้จักคุ้นเคย ในขณะที่เวลานักวิจัยควรพยายามทำให้การติดต่อสื่อสารเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ก่อนที่จะเก็บข้อมูล (Mann & Stewart, 2000) ข้อดีของการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ออนไลน์ คือ การบันทึกข้อมูลสามารถทำได้ง่ายขึ้น เนื่องจากเป็นการสื่อสารผ่านตัวอักษร อย่างไรก็ตามอาจนำไปสู่การขาดข้อมูลที่สามารนำมาช่วยในการวิเคราะห์และตีความ อาทิ ท่าทาง การแสดงสีหน้า หรือน้ำเสียงของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลเองมีเวลาในการคิดและรวบรวมคำตอบก่อนที่จะเขียนตอบผู้สัมภาษณ์ ซึ่งต่างจากการสัมภาษณ์แบบเผชิญหน้าซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีแนวโน้มที่จะตอบคำถามแบบทันทีทันใด ในแง่หนึ่งอาจจะทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีเวลาได้คิดทบทวนและนึกย้อนไปยังเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะตอบการสัมภาษณ์ แต่ในขณะเดียวกันข้อมูลก็อาจมีโอกาสมิจะถูกดัดแปลง และเติมแต่งได้มากขึ้น

นอกจากนั้น ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งของการสัมภาษณ์ออนไลน์ โดยเฉพาะการสัมภาษณ์ผ่านอีเมล คือ ผู้ให้ข้อมูลอาจใช้เวลาในการตอบอีเมล หรือในบางกรณีการสื่อสารระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลอาจหายไปหลังจากการแลกเปลี่ยน 2-3 อีเมล ตัวอย่างเช่น ในงานของ Kivits (2005) ซึ่งทำการศึกษาในประเด็นของอินเทอร์เน็ตกับการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวัน โดยเขาได้ไปค้นหากลุ่ม

⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อจริยธรรมการวิจัย

ตัวอย่างในชุมชนที่พูดคุยเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพโดยการขออนุญาตผู้ดูแลเว็บไซต์ในการสร้างกระทู้ เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยของตนเองและค้นหาผู้เข้าร่วม หลังจากนั้นจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์ออนไลน์ Kivits สะท้อนให้เห็นว่า การไม่ปรากฏตัวของนักวิจัยในเชิงกายภาพมีผลสำคัญต่อการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัย ข้อจำกัดสำคัญของการสัมภาษณ์ออนไลน์ คือ การสื่อสารที่ตั้งอยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนผ่านตัวอักษรง่ายที่จะยุติ ซึ่งโดยส่วนใหญ่การตอบคำถามของกลุ่มตัวอย่างผ่านอีเมล จะให้ข้อมูลและรายละเอียดมากในช่วงแรก กลุ่มตัวอย่างจะเริ่มหายไปหลังจากตอบโต้อีเมลไปมาระยะหนึ่ง ซึ่งนักวิจัยอาจทิ้งช่วงเวลาพอสมควรและส่งอีเมลเพื่อติดตามหลังจากนั้น ผู้ให้ข้อมูลบางรายอาจจะตอบกลับมาและให้เหตุผลที่หายไป ในขณะที่บางรายอาจจะไม่ติดต่อกลับมา ในกรณีนี้นักวิจัยต้องยอมรับและพิจารณาต่อไปว่าข้อมูลที่ผ่านมาเพียงพอหรือไม่ที่จะใช้ในงานวิจัย

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า เมื่อนักวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ออนไลน์ การดำรงความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัยเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเข้าถึงข้อมูล เช่นเดียวกับวิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม การตอบอีเมลหรือสนทนาผ่านออนไลน์มักมีเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันในบริบทออฟไลน์ของผู้ให้สัมภาษณ์เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ เช่น เรื่องราวชีวิตครอบครัว ชีวิตการทำงาน นักวิจัยควรให้ความสำคัญกับเรื่องราวเหล่านี้ในการสัมภาษณ์ แม้ว่าเรื่องราวบางเรื่องอาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นวิจัย แต่การให้ความสำคัญกับชีวิตประจำวันในพื้นที่ออฟไลน์ก็มีส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนออนไลน์ เนื่องจากในสังคมปัจจุบันเป็นเรื่องยากที่จะแยกชีวิตประจำวันในโลกออนไลน์และออฟไลน์ออกจากกันได้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในออนไลน์มักจะเชื่อมต่อและได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม สถานการณ์ และวิถีปฏิบัติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ออฟไลน์ ซึ่งในงานศึกษาหลายชิ้นได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลออนไลน์ควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลออฟไลน์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเชื่อมต่อกันระหว่างออนไลน์และออฟไลน์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่า หากนักวิจัยต้องการเก็บข้อมูลทั้งจากออนไลน์และออฟไลน์ ควรตั้งคำถามกับตัวเองว่า ข้อมูลในลักษณะใดที่สำคัญในการศึกษาและนักวิจัยไม่สามารถได้มาจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกวิจัยในพื้นที่ออนไลน์ อีกทั้งพิจารณาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเมื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูลเคลื่อนออกจากพื้นที่ออนไลน์ไปสู่การปฏิสัมพันธ์ในเชิงกายภาพว่ามีความเสี่ยงใดบ้าง สิ่งสำคัญคือ นักวิจัยไม่ควรเริ่มต้นจากรู้นคิดที่ว่า ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมออฟไลน์ถูกต้องและน่าเชื่อถือได้กว่าข้อมูลออนไลน์ แต่ควรพิจารณาจากเจตย์และเป้าหมายสำคัญของการวิจัย ดังที่ Hine (2000, p. 49) กล่าวว่าไว้ว่า “จุดสำคัญของนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาไม่ใช่การนำมุมมองของคนนอกมากตัดสินว่าสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลพูดเป็นจริงหรือไม่ แต่เป็นความพยายามในการทำความเข้าใจว่า ผู้ให้ข้อมูลสร้างความเป็นจริง (authenticity) ชุดนั้นขึ้นมาอย่างไร”

จริยธรรมการวิจัยในโลกออนไลน์

ปัญหาจริยธรรมการวิจัยเป็นข้อถกเถียงสำคัญของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ โดยเฉพาะประเด็นความหมายของ ความเป็นส่วนตัว (private) และความเป็นสาธารณะ (public) ในพื้นที่ออนไลน์ นักวิจัยบางคนมองว่า ข้อมูลหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่อยู่ในออนไลน์ และเปิดเป็นสาธารณะที่คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ สามารถเทียบเคียงได้กับการนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏบนโทรทัศน์ ซึ่งถือเป็นข้อมูลสาธารณะที่สามารถนำมาวิเคราะห์และวิพากษ์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของข้อมูล (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Hookway, 2008) อย่างไรก็ตาม ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ผู้เขียนมองว่า แม้ว่าข้อมูลเหล่านี้ถูกเปิดเผยในพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ แต่นั่นอาจไม่ได้หมายความว่า ผู้โพสต์ข้อมูลเหล่านี้เต็มใจที่จะให้ข้อมูลส่วนตัวของตนเองถูกนำมาวิเคราะห์และตีความโดยคนอื่น ตัวอย่างเช่น หากนักวิจัยนำข้อมูลของสมาชิกชุมชนออนไลน์ซึ่งเขียนเรื่องราวของตัวเองในพื้นที่ออนไลน์ ผู้โพสต์เรื่องราวเหล่านี้อาจมองการเขียนเรื่องเล่าของตนเองในฐานะเรื่องราวส่วนตัวที่ต้องการแบ่งปันกับสมาชิกในชุมชนออนไลน์ แต่ไม่ได้เป็นเรื่องราวสาธารณะที่จะถูกอ่านหรือวิเคราะห์โดยนักวิจัย ดังนั้นเพื่อลดปัญหาในเชิงจริยธรรมการวิจัย หากข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลหลักที่นักวิจัยนำมาใช้ในการศึกษานักวิจัยควรแจ้งและขออนุญาตเจ้าของข้อมูลก่อนที่จะนำข้อมูลมาใช้

นอกจากนั้นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาตั้งแต่เดิม รวมถึงงานวิจัยเชิงคุณภาพในแนวอื่น ๆ คือ การพยายามให้พื้นที่กับผู้ถูกศึกษาโดยการพยายามนำเสนอ “เสียงของผู้ถูกศึกษา” ผ่านการนำเสนอคำหรือข้อความของผู้ถูกศึกษาเอง (quotation) ซึ่งเมื่อนำวิธีการนำเสนอข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในงานชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ นักวิจัยจำเป็นต้องตระหนักว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทำให้ข้อมูลเหล่านี้สามารถเข้าถึงได้โดยเครื่องมือค้นหา (search engine) ได้อย่างง่ายดาย โดยเฉพาะหากข้อมูลที่นักวิจัยนำมาใช้เป็นข้อมูลที่ถูกบันทึกมาจากชุมชนออนไลน์หรือเว็บบอร์ดที่เปิดเป็นพื้นที่สาธารณะ เพียงแค่คัดลอกคำเหล่านี้ลงในเครื่องมือค้นหา ก็สามารถนำผู้สืบค้นไปยังที่มาของข้อความ ซึ่งอาจทำให้สามารถเชื่อมโยงไปถึงโปรไฟล์ส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลได้ (online personal profile) การนำเสนอข้อมูลเหล่านี้จึงจำเป็นต้องระมัดระวังอย่างมากเพื่อลดปัญหาที่อาจจะส่งผลกระทบต่อตัวเจ้าของข้อมูล

บทส่งท้าย: ความท้าทายของวิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์

แม้ว่าภาวะที่นักวิจัยไม่ได้ปรากฏตัวเชิงกายภาพในสนามออนไลน์ จะเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ถูกตั้งคำถามถึงความน่าเชื่อถือได้ของระเบียบวิธีวิจัย เนื่องจากการเก็บข้อมูลออนไลน์ถูกมองว่าเป็นการลดการปรากฏตัวในเชิงสังคมและการมีส่วนร่วมของนักวิจัยในสนาม ในขณะที่เดียวกันการสื่อสารในออนไลน์ที่วางอยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนผ่านตัวอักษรมากกว่าความสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า ทำให้ข้อมูลที่รวบรวมมาได้นั้นถูกมองว่า อาจขาดซึ่งบริบทแวดล้อม อารมณ์ และความรู้สึกที่ส่งผลต่อการทำความเข้าใจความหมายจากมุมมองของผู้ที่ถูกศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

ในวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม อีกทั้งความเป็นพลวัตและการเปลี่ยนแปลงของการรวมตัวของผู้คนในออนไลน์มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นได้มากกว่าชุมชนในเชิงกายภาพ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลรวมไปถึงคุณภาพของข้อมูลที่นักวิจัยรวบรวมได้ อย่างไรก็ตามหากมองการศึกษาต่าง ๆ ที่ใช้วิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ในการเข้าถึงและเก็บรวบรวมข้อมูลในออนไลน์นั้น จะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่จุดเน้นของการศึกษาเหล่านี้ คือ การทำความเข้าใจวิถีชีวิตและการรวมตัวกันของผู้คนที่เคลื่อนไหวเข้าสู่อินเทอร์เน็ต เมื่อสนาม (fieldwork) ของนักวิจัย คือ พื้นที่ออนไลน์ การเรียนรู้ของนักวิจัยชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์จึงเป็นการทำความเข้าใจความหมายและมุมมองของผู้ถูกวิจัยในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นการเรียนรู้ในบริบทของสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของผู้ถูกศึกษาโดยตรง ดังนั้นหากหลักการที่สำคัญของวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม คือ การศึกษาและทำความเข้าใจจากมุมมองของคนใน (Geertz, 1975) นั้นหมายความว่า หลักการของวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ไม่ได้แตกต่างจากวิธีการวิจัยในพื้นที่ออฟไลน์ นักวิจัยเหล่านี้ให้ความสำคัญกับผู้คน รวมไปถึงการรวมตัวของผู้คนในการสร้างสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าอาจไม่ได้อิงไปกับการเคลื่อนไหวในเชิงกายภาพ แต่ก็มีผลกระทบและปฏิสัมพันธ์ของผู้คนเกิดขึ้น เคลื่อนไหว และปรากฏอยู่จริง

สิ่งสำคัญที่ผู้เขียนมองว่าเป็นประเด็นท้าทายสำคัญของวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะของออนไลน์ อาทิ ความเป็นนิรนามในการปฏิสัมพันธ์ของผู้คน ความสามารถในการบันทึกข้อมูล หรือการสื่อสารที่วางอยู่บนฐานของตัวอักษรมากกว่าคำพูด คือ โอกาสที่นักวิจัยจะเข้าสู่สนามออนไลน์ได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวเอง ซึ่งนำไปสู่ข้อถกเถียงสำคัญในประเด็นของจริยธรรมการวิจัย การชুমมองโดยไม่ปรากฏตัวของนักวิจัยในด้านหนึ่งถูกมองว่าไม่ใช่วิถีการเดียวกับการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาดั้งเดิม ในขณะที่อีกด้านหนึ่งกลับมองว่า การชুমมอง คือ วิธีการที่เป็นธรรมชาติในการได้มาซึ่งข้อมูล เนื่องจากผู้ถูกศึกษาเองก็เฝ้าระวังตัวเองกำลังเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ดังนั้นจึงไม่ได้มีการดัดแปลงหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองในชุมชนออนไลน์ อีกทั้งค่านิยมของความเป็นส่วนตัว และความเป็นสาธารณะในพื้นที่ออนไลน์ที่มีความซับซ้อนเร้ามักพบเห็นเรื่องราวส่วนตัวปรากฏในพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ทำให้เกิดข้อถกเถียงที่ยังคงเป็นประเด็นสำคัญในเชิงจริยธรรมของวิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์ที่ยังคงไม่มีข้อยุติ

เอกสารอ้างอิง

ชยันต์ วรรณะภูติ. (2544). การวิจัยทางมานุษยวิทยา: ทักษะทางทฤษฎี วิธีการวิจัย และการสะท้อนความจริง. *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*, 14(3), 231-256.

ชาย โปธิสิตา (2548). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

แบร์แมน, เจอร์ลด์. (1987). *เบื้องหลังหน้ากาก*. (อุ๋ทอง ประศาสนวิจิตรชัย, แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้แจ้ง.

- สุชาติดา ทวีสิทธิ์. (2549). ชาติพันธุ์นิพนธ์แนวสตรีนิยม: การทำทนายกระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม. *วารสารสังคมศาสตร์*, 18(2), 24-57.
- Bengtsson, S. (2014). Faraway, so close! Proximity and distance in ethnography online. *Media, Culture & Society*, 36(6), 862-877.
- Burrell, J. (2009). The field site as a network: A strategy for locating ethnographic research. *Field Methods*, 21(2), 181-199.
- Creswell, J. (1998). *Qualitative Inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ducheneaut, N., Yee, N., & Bellotti V. (2010). The best of both (virtual) worlds: using ethnography and computational tools to study online behavior. In *EPIC 2010 Proceedings* (pp.136-148). Arlington: American Anthropological Association.
- Ebo, B. (1998). Internet or Outernet?. In B. Ebo (Ed.), *Cyberghetto or Cybertopia?: race, class, and gender on the Internet* (pp. 1-12). Westport, CT: Praeger.
- Gatson, S. & Zweerink, A. (2004). Ethnography online: 'Natives' practicing and inscribing community. *Qualitative Research*, 4(2), 179-200.
- Geertz, C. (1973). Thick description: Toward an interpretive theory of culture. In C. Geertz (Ed), *The interpretation of cultures: Selected essays* (pp. 3-30). New York: Basic Books.
- Kivits, J. (2005). Online interviewing and the research relationships. In C. Hine (Ed.), *Virtual methods: issues in social research on the Internet* (pp. 35-49). Oxford: Berg.
- Kozinets, R. (2009). *Netnography: Doing ethnographic research online*. London: Sage.
- Li, J. (2008). Ethical challenges in participant observation: A reflection on ethnographic fieldwork. *The Qualitative Report*, 13(1), 100-115.
- Mann, C. & Stewart, F. (2000). *Internet communication and qualitative research: A handbook for researching online*. London: Sage.

- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Hine, C. (2005). Virtual methods and the sociology of cyber-social-scientific knowledge. In C. Hine (Ed.), *Virtual methods: issues in social research on the Internet* (pp. 1-13). Oxford: Berg.
- Hookway, N. (2008). "Entering the Blogosphere": some strategies for using blogs in social research. *Qualitative Research*, 8(1), 91-113.
- Murthy, D. (2008). Digital ethnography: An examination of the use of new technologies for social research. *Sociology*, 42(5), 837-855.
- Orgad, S. (2005). From online to offline and back. In C. Hine (ed.), *Virtual methods: issues in social research on the Internet*, (pp. 51-65). Oxford: Berg.
- Pananakhonsab, W. (2016). *Love and intimacy in online cross-cultural relationships*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Reeves, S., Kuper, A., & Hodges, B. (2008). Qualitative research methodologies: Ethnography. *British Medical Journal*, 337(7668), 512-514.
- Robinson, L. (2007). The cyberself: the self-ing project goes online, symbolic interaction in the digital age. *New Media & Society*, 9(1), 93-110.
- Rothenbuhler, E. & Coman, M. (2005). The promise of media anthropology. In E. Rothenbuhler, & M. Coman (Eds), *Media anthropology* (pp. 13-16). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sanders, T. (2005). Researching the online sex worker. In C. Hine (Ed.) *Virtual methods: issues in social research on the Internet*, (pp. 67-79). Oxford: Berg.
- Varis, P. (2014). Digital Ethnography. *Tilburg Papers in Culture Studies*. Paper 103.
- Whitty, M. & Gavin, J. (2001). Age/sex/location: Uncovering the social cues in the development of online relationships. *CyberPsychology and Behaviour*, 4(5), 623-630.
- Zhao, S. (2005). The digital self: Through the looking glass of telecopresent others. *Symbolic Interaction*, 28(3), 387-405.